

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS“ CONSTANȚA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ**

**SLUJIRE MISIONARĂ LA DUNĂREA
DE JOS ÎN SECOLUL AL XX-LEA
Rezumatul tezei de doctorat**

Îndrumător:

Pr. prof. dr. VASILE NECHITA

Doctorand:

Pr. FLORIN DRĂGOI

CONSTANȚA

2014

PLANUL TEZEI DE DOCTORAT

INTRODUCERE

I. EPARHIA DUNĂRII DE JOS: COORDONATE ISTORICE, TITULATURĂ ȘI AREAL MISIONAR. PRIMUL EPISCOP

II. EPISCOPIA DUNĂRII DE JOS ÎN TIMPUL EPISCOPULUI MELCHISEDEC ȘTEFĂNESCU. ASPECTE MISIONARE: 1864-1879

- 2.1. Numirea și instalarea lui Melchisedec Ștefănescu la Ismail
- 2.2. Sediul episcopiei și catedrala
- 2.3. Împărțirea pe protoierii. Situația bisericilor și a clerului
- 2.4. Colaboratorii episcopului
- 2.5. Mutarea Centrului eparhial la Galați
- 2.6. Seminarul eparhial
- 2.7. Aspecte misionare: 1864-1879
 - 2.7.1. Cunoașterea nemijlocită a vieții bisericești și întărirea elementului românesc – premize pentru o misiune eficientă
 - 2.7.2. Pregătirea personalului clerical. Tineri la studii în străinătate. Misiunea prin seminarul eparhial
 - 2.7.3. Aspecte ale slujirii în rândul ortodocșilor
 - 2.7.4. Măsuri pentru stoparea prozelitismului sectar, lipovenesc și catolic. Rânduieli pentru trecerea la Ortodoxie

III. MODELUL MISIONAR AL EPISCOPULUI PIMEN GEORGESCU

- 3.1. Schiță biografică a Episcopului Pimen Georgescu
- 3.2. Contextul bisericesc și situația confesională în anul 1902
- 3.3. Probleme misionare specifice
- 3.4. Modalități și mijloace de afirmare a slujirii misionare
- 3.5. Lucrarea misionară la Dunărea de Jos în timpul Episcopului Pimen Georgescu (1902-1909)
 - 3.5.1. Vizitele chiriarhale

3.5.2. O activitate de pionierat în Episcopia Dunării de Jos: conferințele protopopești și conferințele pastorale generale

3.5.3. Grija pentru „luminarea” poporului prin intensificarea activităților administrative și educative, dar și prin participarea la acțiuni menite să sprijine învățământul de stat

3.5.4. Misiune și politică

3.5.5. Utilizarea statisticilor în misiune

3.5.6. Misiune prin școlile bisericești eparhiale

3.5.7. Misiunea prin intermediul Societății cultural-filantropice „Solidaritatea”

3.5.8. O inițiativă misionară inedită: programul de instruire religioasă și morală a ostașilor români

IV. ADMINISTRAȚIA BISERICESCĂ PROVIZORIE ÎN CADRILATER ÎN TIMPUL ARHIEREULUI VARTOLOMEU STĂNESCU BĂCĂOANUL

4.1. Cadrilaterul: denumire, istoric, organizare administrativă, prezență românească, poziție geografică, date statistice

4.2. Schiță biografică a Arhiereului Vartolomeu Stănescu

4.3. Situația bisericească în Bulgaria și Cadrilater în ultima jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

4.4. Aparatul administrativ bisericesc. Probleme administrative și soluționarea lor

4.5. Probleme pastoral-misionare și organizatorice. Soluții adoptate

4.5.1. Schisma bulgară

4.5.2. „Naționalizarea” bisericilor și a școlilor

4.5.3. Promovarea unui ecumenism local echilibrat pentru întărirea unității creștine în teritoriu și înfrățirea naționalităților conlocuitoare

4.6. Metode și mijloace folosite de Administrația bisericească provizorie în Cadrilater

V. MODEL MISIONAR LA NIVEL DE PAROHIE: ACTIVITATEA MERITORIE A PREOTULUI LUDOVIC COSMA

5.1. Repere biografice

5.2. Activitatea misionară și culturală în cadrul Căminului cultural „Sf. Împărați”

5.3. Misiunea și lupta cu eterodocșii în parohie

VI. MISIUNEA ÎN TIMPUL ARHIEPISCOPULUI ANTIM NICA NOI ORIENTĂRI

- 6.1 *In servitium Ecclesiae*. Antim Nica - repere biografice
- 6.2. 1947-1950. Context politic, social și bisericesc
- 6.3. 1947-1950. Probleme misionare și realizări
 - 6.3.1. Misionarul eparhial
 - 6.3.2. Cercurile de studii pastoral-misionare
 - 6.3.3. Slujbe arhieresti și vizite canonice
 - 6.3.4. Conferințe preoțești cu caracter cultural-misionar
- 6.4. Lucrarea misionară ca titular la Dunărea de Jos. 1973-1994
 - 6.4.1. Numirea și instalarea Episcopului Antim Nica. Ridicarea la rang de arhiepiscopie a eparhiei
 - 6.4.2. Situația Episcopiei Dunării de Jos. Provocări misionare
 - 6.4.3. Instituirea postului de misionar protopopesic și îndrumător misionar. Cercurile misionare și ședințele de instructaj misionar
 - 6.4.4. Planul misionar al preotului
 - 6.4.5. Combaterea prozelitismului sectar și a acțiunilor similare ale stiliștilor și ale unor membri ai Asociației „Oastea Domnului“
 - 6.4.6. Vecernia cu program misionar și exerciții de cântare omofonă

VII. UN EVENIMENT MISIONAR UNIC: PELERINAJUL ANUAL DE LA MĂNĂSTIREA BUCIUMENI DIN JUDEȚUL GALAȚI

- 7.1. „Tipicul“ întâlnirilor din ziua Sfintei Treimi și numărul de participanți. Pelerini invitați
- 7.2. Impactul pelerinajului anual de la Mănăstirea Buciumeni. Mărturii ale participanților

CONCLUZII

ANEXE

BIBLIOGRAFIE

O SINTEZĂ A CONȚINUTULUI

În cercetarea noastră am încercat să evidențiem lucrarea misionară a Bisericii în zona Dunării de Jos într-un secol marcat de importante transformări ale societății românești sub influența evenimentelor care s-au succedat cu rapiditate în istoria Europei.

Misiunea creștină în acest areal a fost continuă, fără sincope, dar s-a adaptat realităților vieții cotidiene și condițiilor istorice locale și naționale. Totuși, clerul și credincioșii angajați în lucrarea Bisericii în acest areal au continuat propovăduirea Evangheliei și întărirea credinței, dar și a unității de neam, componentă atât de necesară pentru o lucrare eficientă.

Specifică pentru zona Dunării de Jos a fost întotdeauna prezența unor diverse populații, care au imprimat caracterul sau specificul vieții lor etosului de aici. De aceea a fost nevoie ca factorii responsabili cu misiunea creștină la Dunărea de Jos să dea un răspuns potrivit timpului la provocările care au decurs din acest caleidoscop cultural și etnic.

Am încercat pe parcursul lucrării să observăm care au fost soluțiile adoptate de ierarhii Dunării de Jos – dar și de preoții lor sufragani – pentru a îndeplini dezideratul *propovăduirii Evangheliei la toată făptura*. Desigur, în secolul al XX-lea nu vom mai întâlni convertiri în masă la creștinismul ortodox; de data aceasta, misiunea Bisericii fiind aceea de catehizare a maselor de credincioși, dar și de estompare – sau chiar de eliminare – a racilelor morale și sociale, care vor bântui societatea românească pe tot parcursul veacului de care ne ocupăm.

Scopul cercetării noastre nu a fost oferirea unei complete monografii care să înregistreze eforturile misionare care s-au făcut la Dunărea de Jos și în Dobrogea în secolul al XX-lea, nici realizarea unei analize sau a unei evaluări amănunțite a acestora. În general, lucrarea misionară și pastorală într-o eparhie nu diferă – în linii mari – de cea care se desfășoară într-un alt teritoriu administrativ al aceleiași Biserici Ortodoxe naționale. Ne-am propus, însă, să aducem în atenție doar acele evenimente, metode și mijloace misionare care au constituit temelia lucrării misionare la Dunărea de Jos; fie că acestea au revoluționat la nivel metodologic activitatea Bisericii în acest teritoriu, fie că astăzi acestea se pot constitui în adevărate paradigme pentru o misiune eficientă. Pe parcursul prezentării acestor momente vom încerca să evidențiem impactul pe care l-au avut aceste noi metode și mijloace pastorale asupra vieții bisericești, folosind documentele și materialele pe care le-am putut cerceta.

Pe parcursul expunerii vom urmări, aşadar, continuitatea ori discontinuitatea unor proiecte – ştiind că în viaţa religioasă *regula* şi *constanţa* sau *statornicia* sunt determinante – dar vom evidenţia şi ineditul unor soluţii pentru această zonă; mai ales că acest fapt a condus, nu o dată, la dinamizarea vieţii Bisericii. De asemenea, vom prezenta impactul iniţiativelor – la nivelul Bisericii noastre – care au avut ca punct de pornire activităţile pastoral-misionare desfăşurate în Eparhia Dunării de Jos. Aceştora se adaugă şi sugestiile eparhioţilor dunăreni care au dus la adoptarea lor ca hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, făcând apel la statutele elaborate de acest for ecleziastic. Unele iniţiative ale clerului de la Dunărea de Jos au devenit soluţii de culturalizare, acceptate la nivel naţional, cum a fost cazul Preotului Ludovic Cosma, al cărui cămin cultural a determinat înfiinţarea unor instituţii similare în întreaga Biserică Ortodoxă Română, ceea ce a însemnat împlinirea dezideratului ministrului Spiru Haret – dezvoltarea culturală a „poporănilor“, lucrare care şi astăzi este necesară, având în vedere că şcoala românească – foarte aplecată spre partea teoretică – nu se mai ocupă nici de tradiţia românească, nici de educarea maselor care au părăsit sistemul educaţional de stat. Adică ne este aproape necunoscută practica învăţării sau învăţământului continuu, bineştiind că învăţarea continuă contribuie în mod decisiv la eliminarea autosuficienţei şi automulţumirii. O asemenea formă de învăţământ este necesară întrucât deschide pe om către cunoaştere şi, implicit, spre înţelegerea lumii în care trăieşte.

Trebuie spus că misiunea la Dunărea de Jos s-a desfăşurat – în marea majoritate a timpului – în condiţii dificile, solicitând permanent geniul ierarhilor de aici; fie că a fost vorba de amestecul nefast al statului în treburile Bisericii – aşa cum s-au petrecut lucrurile începând cu domnia lui Alexandru Ioan Cuza până la evenimentele din decembrie 1989, fie că a fost vorba de necesitatea românizării paşnice a Dobrogei, a sudului Basarabiei sau a Cadrilaterului (Dobrogea Nouă). La toate acestea se mai adaugă şi opresiunea comunistă exercitată în perioada 1947-1989. Aceste realităţi au dictat, nu o dată, modalităţi mai aparte de misiune.

Arealul Eparhiei Dunării de Jos a constituit întotdeauna o provocare pentru misiune. Situat într-o zonă de graniţă şi în calea drumurilor strategice militare – la gurile Dunării – a cunoscut în secolele al XIX-lea şi al XX-lea – dacă ar fi să ne referim doar la istoria relativ recentă – frământări şi fragmentări teritoriale multiple. De asemenea, nu trebuie să uităm că Eparhia Dunării de Jos avea în componenţă – de pildă, la fondare – patru oraşe mari – Bolgrad, Ismail, Galaţi şi Brăila – dintre care trei erau porturi la Dunăre şi la Marea Neagră; dintre acestea două – Galaţi şi Ismail – fiind mari centre de tranzit al mărfurilor dinspre Occident spre Orient şi invers. Or, un asemenea fapt nu trebuie deloc neglijat. În secolele XIX-XX, alte două porturi importante vor face parte din teritoriul ei canonic – Constanţa şi Tulcea. La acestea se adaugă şi faptul că între 1913-1940, cu excepţia perioadei 1914-1916,

Cadrilaterul-Dobrogea Nouă – teritoriu situat astăzi în nord-estul Bulgariei – dobândit de România în urma *Tratatului de Pace de la București* din 28 iulie/10 august 1913 – a fost integrat canonic Episcopiei Dunării de Jos.

Am consemnat aceste realități pentru a evidenția faptul că ierarhii titulari la Ismail – primul sediu al eparhiei – și la Galați s-au confruntat cu două probleme majore: mozaicul etnic și cultural specific marilor aglomerări comerciale și lipsa omogenității confesionale, structură compozită care este nefavorabilă unei misiuni eficiente. Ierarhii și preoții angajați în lucrarea Bisericii au reușit – nu o dată – să depășească aceste obstacole; dar și să armonizeze – prin tact, răbdare și horătătre – diferitele abordări practice legate de viața de zi cu zi, creând un model ecumenic valabil și astăzi.

Spațiul de la Dunărea de Jos a reprezentat întotdeauna pentru statul român o prioritate. Zona a fost și este foarte importantă, întrucât este o poartă de intrare în țara noastră. De aceea, s-a reușit în diferite epoci o colaborare a acestuia cu Biserica, fapt pe care, încă o dată afirmăm, îl vom sublinia în lucrarea noastră. Dorim să reamintim politicienilor actuali că dacă România a rezistat deșertificării ideologice și morale comuniste, acest fapt se datorează și acestei sinergii, care – în perioada ante- și interbelică – a dat roade. Nu o dată Biserica Ortodoxă Română s-a oferit pentru a fi „folosită” în lucrarea de naționalizare și renaționalizare – pe cale pașnică – a teritoriilor noi primite în componența României: sudul Basarabiei (1856), Dobrogea (1878), Cadrilaterul-Dobrogea Nouă (1913). Aceasta a fost o altă latură a activității misionare desfășurate în cadrul Eparhiei Dunării de Jos. Considerăm că este important să prezentăm aceasta deoarece – deși astăzi nu se pune foarte pregnant problema redobândirii unor teritorii pierdute de România – modelul naționalizării, promovat de statul român în conlucrare cu Biserica, este un moment luminos, care trebuie amintit generațiilor actuale de tineri pentru a înțelege modul de viață care trebuie să le fie model și aspirație.

Zona Dunării de Jos a fost și este foarte importantă pentru deschiderea europeană pe care a manifestat-o dintotdeauna Biserica noastră străbună; această deschidere fiind facilitată și de poziția geografică a regiunii. Posibilitățile de afirmare ale zonei în context european au fost folosite de ierarhii dunăreni pentru dezvoltarea misiunii.

De asemenea, importantă pentru deschiderea europeană și mondială a eparhiei a fost prezența și slujirea Arhiepiscopului Antim Nica la Galați – cel mai de seamă titular al acestui scaun în secolul al XX-lea – căruia Biserica Ortodoxă Română îi datorează – așa cum și sublinia vrednicul Mitropolit Antonie Plămădeală – *un profil de orientare precisă în ecumenism*; dar și reintegrarea Bisericii noastre în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, în anul 1961. Toate aceste realizări arată *legătura strânsă a Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile*

creștine din țară și de peste hotare, fapt care se va înscrie în orientarea nouă pe care Patriarhul Justinian (1948-1977) o dădea Bisericii.

Studiind sursele referitoare la tema în cauză am observat că lucrarea poate fi divers structurată. Am ordonat însă conținutul ei – pe cât am putut – observând activitatea ierarhilor și a preoților pe principiul prezentării cronologice, întrucât este mai ușor de evidențiat cadrul desfășurării slujirii misionare la Dunărea de Jos, dar și de constatat respectarea principiilor implementate de episcopul fondator, Melchisedec Ștefănescu, fapt care ne interesează. De asemenea, am considerat important să prezentăm în câteva pagini biografia personalităților din secolul al XX-lea – mai puțin cunoscută la nivel național – la a căror activitate vom face referire, observând formarea lor culturală și misionară, întrucât cunoștințele acumulate în anii de studiu – dar și experiența dobândită ca slujitori ai Bisericii – și-au pus amprenta asupra lucrării pastoral-misionare și culturale la Dunărea de Jos.

Menionăm că am acordat o atenție sporită prezentării componenței teritoriale – de la început, dar și în cursul secolului al XX-lea – a eparhiei al cărui fiu duhovnicesc suntem. De aceea, structura lucrării se prezintă astfel: în capitolul *întâi* ne-am ocupat de fondarea Episcopiei Dunării de Jos, numirea Episcopului Melchisedec ca arhipăstor al acesteia, dar și de teritoriile în care și-au desfășurat misiunea ierarhii titulari ai acestui scaun vlădicesc. În al *doilea* capitol, am prezentat misiunea desfășurată în timpul Episcopului Melchisedec Ștefănescu, lucrare care aparține – ca mod de abordare – secolului al XX-lea; personalitatea și concepțiile acestui luminat ierarh depășind cadrul istoric în care a trăit. Această prezentare ne-a oferit posibilitatea de a observa liniile directoare ale slujirii misionare consemnate la Dunărea de Jos, slujire care nu a încetat să influențeze până astăzi activitatea bisericească în zonă.

Cel de al *treilea* capitol a fost afectat activității Episcopului Pimen Georgescu, care a susținut o slujire înnoitoare în ceea ce privește grija manifestată față de formarea și slujirea clerului. De numele acestuia se leagă și reînființarea Seminarului teologic, care – și astăzi – funcționează la Galați. Cea mai de seamă realizare a acestui vrednic ierarh a fost însă înființarea unei societăți preoțești, cu urmări benefice până astăzi; acestei activități i-am dedicat un spațiu mai larg în cercetarea noastră.

Al *patrulea* capitol a fost rezervat misiunii desfășurate în Cadrilater-Dobrogea Nouă, în timpul Arhiereului Bartolomeu Stănescu-Bacăoanul, a cărui slujire – deși a fost dirigitorul acestei misiuni într-o perioadă scurtă (1913-1914) – se constituie într-un model pentru dialogul interetnic și interconfesional din țara noastră; dar și un ferment dinamizator pentru cristalizarea unei concepții misionare care întotdeauna a caracterizat dialogul interconfesional

și interreligios al Bisericii Ortodoxe Române; aceasta a fost determinantă și pentru slujirea în Episcopia Dunării de Jos, în special.

În al *cincilea* capitol ne-am ocupat de activitatea excepțională a Preotului Ludovic Cosma, slujitor la Biserica „Sfinții Împărați” din Galați, ca model de aplicare la nivel parohial a principiilor promovate de Centrul Eparhial.

Al *șaselea* capitol conține datele mai importante ale slujirii misionare și pastorale susținute de Arhiepiscopul Antim Nica la Galați, cu referire la două etape (1947-1950; 1973-1994); cât a fost în fruntea Eparhiei Dunării de Jos.

În *ultimul* capitol al lucrării noastre, cu numărul șapte, am prezentat inițiativa actualului titular de la Galați – Înaltpreasfințitul Arhiepiscop Dr. Casian Crăciun – pelerinajul de la Mănăstirea Buciumeni (jud. Galați), lucrare cu impact misionar major în cadrul eparhiei, cu un deosebit ecou în rândul tinerilor elevi și liceeni, care vor constitui generația viitoare de credincioși activi ai Bisericii.

În *concluzii* am creionat momentele principale ale lucrării misionare desfășurate la Dunărea de Jos pe parcursul unui secol; dar și actualitatea majorității principiilor promovate de slujitorii de pe aceste meleaguri încărcate de istorie. Această lucrare de slujire are deja istorie. Una plină de jertfe pentru propovăduirea Evangheliei și pentru apărarea dreptei credințe. Am punctat prezențele inițiativelor luate la Dunărea de Jos în hotărârile sinodale și în statutele Bisericii Ortodoxe Române, confirmând valabilitatea lor în timp.

În fine, vorbim de o sută de ani de realizări în câmpul misiunii Bisericii, care credem că vor constitui o bază pentru alcătuirea unei monografii complete pentru acest areal; areal care s-a bucurat de prezența și lucrarea unor personalități recunoscute la nivel național și internațional.

CONCLUZII

Studierea unui secol de realizări în câmpul dificil al misiunii creștine ortodoxe la Dunărea de Jos și în Dobrogea ne ajută că ne facem o imagine asupra liniilor directoare pe care vrednicii ierarhi și preoți din zonă le-au abordat în activitatea pe care au desfășurat-o. Rezultatele obținute pe parcursul a o sută de ani nu au fost spectaculoase, în sensul convertirii unui număr impresionant de oameni la creștinism, așa cum au putut face Sfinții Apostoli în primul secol al erei creștine. Dar s-a putut observa că toate contribuțiile misionare au acționat în mod hotărâtor la ridicarea nivelului cultural al clerului de la Dunărea de Jos, ori în abordarea foarte delicată a românizării teritoriilor intrate în componența României, în diverse

perioade. Slujirea misionară la Dunărea de Jos și în Dobrogea s-a caracterizat prin echilibru și maturitate, eparhia beneficiind de prezența unor importanți slujitori, care au știut să se dăruiască slujirii lui Hristos și Bisericii Sale. Aceste chipuri de ierarhi și preoți, și activitatea lor meritorie, precum și metodele de lucru și mijloacele de realizare am dorit să le prezentăm ca fiind pilduitoare pentru actuala generație de ierarhi și preoți ai Bisericii străbune.

De la bun început am observat că întemeietorul Episcopiei Dunării de Jos – Episcopul Melchisedec Ștefănescu – a îngemănat în lucrarea sa misionară aspectul național și cel al unității de credință într-un teritoriu caracterizat de multiconfesionalism, dar și de diversitate etnică și religioasă încercând, cu tact și răbdare, să contribuie la unificarea arealului misionar al eparhiei. Metodele de lucru au rodit din plin. Astfel Basarabia – în timpul păstoririi sale – a fost ferită de conflicte religioase, dar și de asperitățile sociale sau culturale, care ar fi putut crea asemenea conflicte; diversitatea etnică, religioasă și culturală din Episcopia Dunării de Jos a fost folosită în mod constructiv de către vizionarul ierarh.

Episcopului Melchisedec Ștefănescu îi revine rolul de a fi fost primul ierarh care a reușit integrarea unor teritorii ale Bisericii străbune în comuniunea Bisericii Ortodoxe Române din Principatele Unite, modalitatea sa de lucru devenind paradigmatică pentru ierarhii Dunării de Jos, care i-au urmat exemplul în cazul Dobrogei (1878) și al Cadrilaterului (1913). Mai mult, a reușit să creioneze primele manifestări ale unui *apostolat creștin și social* – astăzi atât de prezent astăzi în viața Bisericii, menit să slujească unei renașteri spirituale a comunităților românești care își duceau viața – de secole – alături de credincioșii de alte religii, etnii și confesiuni. Or, acest fapt nu a însemnat altceva decât valorificarea superioară a binecunoscutei conviețuirii dobrogene sau a ceea ce a fost denumit „modelul de toleranță deschisă” – etnică și religioasă – din Dobrogea.

Implicat în treburile eparhiei, ca și în cele ale întregii Biserici, personalitate marcantă a vremii sale, Vlădica Melchisedec a știut să orienteze misiunea Bisericii astfel încât ea să răspundă unor nevoi imediate ale credincioșilor. De la el a rămas ca metodă misionară studiul aprofundat al fenomenului sectar și schismatic, dar și adecvarea slujirii pastorale a Bisericii noastre la realitățile locale și la nevoile specifice fiecărei comunități locale. Să nu uităm că și astăzi în Dobrogea trăiesc aproximativ cincisprezece naționalități, dar și în sudul Ucrainei care a aparținut Basarabiei.

De asemenea, Episcopul Melchisedec poate fi considerat ca deschizător de drumuri în misiunea creștină în perioada modernă a istoriei prin aceea că a reușit să ofere un model viabil și adaptabil. De la alegerea colaboratorilor și până la grija personală față de viitorii preoți, de la organizarea de diferite activități în eparhie și până la dezvoltarea unor relații cu autoritățile statului, Vlădica Melchisedec a demonstrat că nimic nu poate sta în calea unei rodnice lucrări

a Bisericii, dacă cei implicați în această slujire doresc să activeze cu responsabilitate față de darul care le-a fost împărtășit de Duhul lui Hristos.

Nu uităm să menționăm nici faptul că una dintre metodele întrebuintate de Episcopul Melchisedec în misiunea la Dunărea de Jos a fost culturalizarea clerului, dar și oferirea de informații pastorale și misionare sub forma unor lucrări; ele erau noi mijloace de pregătire a clerului folosite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă în care era importantă o orientare misionară, dar și culturală a preoților implicați în lucrarea Bisericii. După secularizarea întreprinsă de Alexandru Ioan Cuza, imixtiunea politicului în viața Bisericii era mai mult decât vizibilă. În acest context era nevoie de o cultivare a clerului și de o responsabilizare – practic de o conștientizare care lipsea multor slujitori – față de slujirea Evangheliei lui Hristos. În fapt, Vlădica Melchisedec este primul ierarh care a subliniat faptul că Teologia – ca și slujirea a Bisericii – trebuie să fie misionară.

De la acest punct de plecare, slujirea pastorală și misionară a tuturor ierarhilor Dunării de Jos s-a arătat rodnică și echilibrată; toți s-au străduit să urmeze modelul misionar al episcopului Melchisedec, îmbogățindu-l și dezvoltându-l, dar niciodată abătându-se de la acesta. În sudul României nici nu se putea lucra altfel. Populațiile de diverse etnii, religii și culturi de aici nu puteau fi implicate în lucrarea Bisericii decât prin metoda lucrului împlinit cu sollicitudine, răbdare și persuasiune. Este o zonă dificilă – cea de la Dunărea de Jos și din Dobrogea, ca să nu mai vorbim de cea din județele sud-dobrogene (Cadrilaterul) – care a reclamat și reclamă abordarea activității bisericești cu multă râvnă, dar și cu o anumită flexibilitate. În lipsa unei astfel de slujiri ușor pot izbucni conflicte.

Ca o notă distinctivă a misiunii la Dunărea de Jos notăm faptul că eparhia a beneficiat de lucrarea unor ierarhi vizionari – e drept că nu toți au dovedit un asemenea spirit în aceeași măsură – care și-au pus amprenta asupra întregii activități de aici. Pe lângă Episcopul Melchisedec, amintim de Arhiepiscopul Vartolomeu Stănescu Băcăuanul – considerat a fi cel mai potrivit dirigitor al slujirii misionare din județele Cadrilaterului, dar și al apostolatului creștin; lui i se adaugă maestrul organizării misiunii – Vlădica Antim Nica – care a reușit în scurt timp să revitalizeze lucrarea la Dunărea de Jos. Și asta într-o perioadă de mari frământări, caracterizată prin virulente atacuri sectare și schismatice, care se adăugau celor comunist-atee.

Secolul al XX-lea a fost marcat de mari frământări sociale, dar și de cele două conflagrații mondiale care și-au pus amprenta, atât asupra modului de gândire a europenilor – deci și al românilor – cât și asupra modalităților de lucru ale Bisericii lui Hristos cu o populație marcată de ororile războiului. Nu mai puțin important este și faptul că – la începutul secolului al XX-lea – Biserica Ortodoxă Română a cunoscut o perioadă tulbure, datorită

instabilității politice și amestecului politicului în treburile ei interne. Ca să nu mai vorbim de perioada comunistă când puterea seculară a exercitat o presiune greu de suportat asupra Bisericii. La toate acestea se adaugă și curentul promovat de unii filosofi materialişti ca Feuerbach (1804-1872) care profețeau «anihilarea religiei» prin umanismul ateist. Unul dintre scopurile cercetării noastre a fost acela de a observa cum ierarhii și preoții de la Dunărea de Jos și, în parte, din Dobrogea au reușit să ofere răspunsuri utile diferitelor provocări, dar și să dezvolte modalități de misiune pastorală eficientă.

Fie că a fost vorba despre conferințe, societăți de înfrățire, creare de organisme implicate în misiune, fie de seturi de măsuri menite să impulsioneze activitatea pastoral-misionară, clerul de la Dunărea de Jos și-a făcut datoria față de comunitatea credincioșilor. Din această pricină, evenimentele din decembrie 1989 au găsit eparhia în plină lucrare; desigur, atât cât se putea în condițiile de atunci.

O altă caracteristică a slujirii pastoral-misionare la Dunărea de Jos a fost aceea oglindită de maturitatea proiectelor puse în aplicare, precum sustenabilitatea acestora. Fără asemenea planuri bine alcătuite și fără un personal care să implementeze proiectele respective, ele nu ar fi putut rezista timpului. Așezămintele fondate, publicațiile periodice, dar și volumele editate la Galați, dacă nu ar fi fost suprimate de puterea comunistă ar fi fost prezente și astăzi în lucrarea eparhiei. Toate inițiativele pe care le-am prezentat au fost rodul unor cercetări și evaluări ale nevoilor credincioșilor și astfel au reușit să dea un răspuns viabil necesare unei optime viețuiri creștine. Nu mai puțin s-a avut în vedere faptul că inițiativele care au devenit lucrări au trebuit susținute prin forme specifice, stimularea preoților fiind crucială în derularea proiectelor eparhiale, dar și parohiale.

Privită în ansamblu, misiunea la Dunărea de Jos și în Dobrogea nu se deosebește ca principiu de întreaga lucrare a Bisericii Ortodoxe. Formele și mijloacele de afirmare au fost însă diferite. Este știut că scopurile Bisericii sunt mereu aceleași, dar modalitățile de împlinire ale acestora pot fi mereu înnoite. Ierarhii și preoții de la Dunărea de Jos nu au depășit cadrul firesc al lucrării Bisericii, dar l-au organizat astfel încât să corespundă realităților specifice fiecărei epoci și fiecărei zone din eparhie.

Din studiul unui secol de misiune desfășurată fără întrerupere la Dunărea de Jos reținem și ineditul unor providențiale hotărâri care au impulsionat lucrarea în zonă: fondarea Societății preoțești „Solidaritatea“, instituirea conferințelor preoțești – ambele în anul 1902. Dar și ingenioasa organizare a conferințelor *pentru poporâni*, sub îndrumarea preotului Ludovic Cosma, precum și organizarea fără precedent a misiunii de către experimentatul Arhiepiscop Antim Nica.

Multe dintre inițiativele și realizările misionare de la Dunărea de Jos au fost preluate de planurile generale pastoral-misionare elaborate de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Alteori însă au influențat el însele hotărâri ale Sfântului Sinod și au devenit norme de urmat în cadrul Bisericii străbune. Eficiența pe care au dovedit-o în teren din punct de vedere pastoral și misionar a convins pe mulți dintre membrii Sfântului Sinod de realismul și oportunitatea lor.

Credem că reabordarea responsabilă a unor programe și atitudini prezentate în studiul care a făcut obiectul cercetării noastre, dar și a principiilor călăuzitoare în ceea ce privește slujirea clericilor implicați în misiunea la Dunărea de Jos pot contribui la reșezarea misiunii Bisericii în cadrele ei firești. Mai ales că asemenea jaloane au fost căutate cu asiduitate – și aceasta spre lauda slujitorilor și a credincioșilor – după anul 1990. Afirmăm necesitatea adoptării unor programe în număr mic – dar bine organizate și permanent susținute – la nivel bisericesc central și la nivelul tuturor centrelor eparhiale, al mănăstirilor, protopopiatelor și parohiilor, prin care Biserica să ofere, în schimbul multor jertfe făcute deja de credincioși și de membrii ierarhiei sacramentale, o hrană spirituală adecvată problemelor specifice locului și timpului. Dar să impună și o prezență mai strâns legată a Bisericii de viața poporului român, față de care întotdeauna și-a luat angajamentul de apărătoare a valorilor sale spirituale.

Acest deziderat l-au urmat episcopii și preoții de la Dunărea de Jos pe tot parcursul secolului al XX-lea, uzitând de metode și mijloace adaptate vremurilor. Am încercat să le prezentăm cu convingerea că ele pot servi drept model și astăzi slujitorilor angajați în propovăduirea cuvântului evanghelic, așa cum o dovedește și adoptatea unora dintre ele ca modalitate de lucru la nivelul întregii Biserici Ortodoxe Române.

Cuvinte cheie: Episcopia Dunării de Jos; misiune creștină; secolul al XX-lea; Societatea „Solidaritatea”; Cadrilater; Biserica Ortodoxă Română; episcop.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări în volum

1. ACHIMESCU, pr. Nicolae, *Noile mișcări religioase*, ediția a III-a, Editura Limes, Florești-Cluj, 2012, p. 306.
2. ACHIMESCU, pr. Nicolae, *Religie, modernitate și postmodernitate*, Editura Trinitas, București, 2013.

3. *Anuarul Episcopiei Cetății Albe-Ismail. 1923-1926*, Ismail, 1927.
4. BREZEANU, Ion, *Galați. Biografie spirituală. Personalități ale culturii, științei, artei*, Editura Centrului Cultural „Dunărea de Jos“, Galați, 2008.
5. BUZILĂ, Boris, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, București/Chișinău, 1996.
6. CASIAN, Episcopul Dunării de Jos, *Cinci cuvinte către tineri*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2001.
7. CĂMĂRĂȘESCU, Ion. N., *Durostorul. Expunerea situației județului la 1 decembrie 1914 prezentată Domnului Ministru de Interne*, Tipografia Ion C. Văcărescu, București, 1915.
8. CIORBEA, Valentin, *Evoluția Dobrogei între 1918-1944*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.
9. CONSTANTINESCU, Anghel, *Situația Societății «Solidaritatea» a clerului român din Eparhia Dunărea de Jos (1902-1907)*, Galați, 1907.
10. CONSTANTINESCU, Diac. Anghel, *Monografia Sfintei Episcopii a Dunărei de Jos*, București, 1906.
11. CONSTANTINESCU, Diac. Anghel, *Stindardul Societății clerului român «Solidaritatea» din Eparhia Dunărei de Jos*, Tipografia „Nouă“ Theodor C. Dimitriadi, Galați, 1904.
12. COSMA, Econ. Ludovic, *Albumul biografic și arborele genalogic al familiei „Bazgan“*, Galați, 1944.
13. COSMA, Pr. Ludovic, *Cărțile și revistele bisericii „Sf. Împărați“ din Galați după vechime 1776-1938, cu toate datele și însemnările despre ele*, Galați, 1938.
14. COSMA, Econ. Ludovic, *Istoricul bisericii și parohiei Sf. Împărați din Galați, 1857-1927, întocmit pe baza documentelor respective*, Galați, 1927.
15. COSMA, Pr. Ludovic, *Sala de conferinți „Constandache și Zamfira Constantinescu“ de la biserica „Sf. Împărați“ din Galați, no. 3. Cinci ani de muncă, 1909-1914. Dare de seamă la inaugurarea noului local*, Galați, 1914.
16. CRISTEA, Gherasim, Episcopul Râmnicului, *Vistierie de cuvinte*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2004.
17. CRISTESCU, Pr. Dumitru, *Viața și înfăptuirile Prea Sfințitului Episcop Vartolomeu până la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Tipografia „Episcopul Vartolomei“, Râmnicu Vâlcea, 1936.
18. *Cuvântarea Arhiereului Vartolomeu S. Băcăoanul sortită în Sfânta Mitropolie a Moldovei și Sucevei la primirea cârjei arhierești din mâinile Înalt Preasfințitului Pimen și în prezența Preasfințiilor lor episcopi hirotonisitori Nifon al Dunării de Jos și Teodosie al Romanului*, „Minerva“, Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1912.

19. DICULESCU, C.C., *Din corespondențele Episcopului Melchisedec culese, adnotate și însoțite de o prefață*, Tipografia cărților bisericești, București, 1909.
20. DICULESCU, C.C., *Episcopul Melchisedec. Studiu asupra vieții și activității lui cu un portret și escerpte din corespondență*, Tipografia cărților bisericești, București, 1908.
21. DINĂ, Gheorghe, *Episcopul Melchisedec (1823-1892). Viața și faptele*, Editura Cartea Românească, București, 1930.
22. DRĂGOI, Pr. Eugen, *Arhiepiscopul dr. Antim Nica. Prinso la centenarul nașterii. 1908-2008*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2008.
23. DRĂGOI, Pr. Eugen, *Ierarhi și preoți de seamă la Dunărea de Jos. 1864-1989*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1990.
24. EFTIMIE, Episcopul Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu. Viața și înfăptuirile*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, Roman, 1982.
25. ENACHE, George, *Ortodoxie și putere politică în România contemporană*, Editura Nemira, București, 2005.
26. *Enciclopedia Ortodoxiei românești*, coord. Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
27. FAUR, Dumitru, *Galațul nostru, însemnări istorice și culturale*, Galați, 1924.
28. *Hotărâri ale Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române referitoare la activitatea bisericească. 1998-2002*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2003.
29. IONIȚĂ, Pr. lect. univ. Alexandru M., *Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului. Viața și activitatea (1822-1892). Teză de doctorat*, Constanța, 1999.
30. IONIȚĂ, Pr. prof. univ. dr. Alexandru M., *Studii de istoria Bisericii române*, Editura Vasiliana'98, Iași, 2011.
31. IORGA, Nicolae, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, vol. II, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1932.
32. IORGA, Nicolae, *Pagini alese*, vol. II, Editura Pentru literatură, București, 1965.
33. *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, 3, Galați, 1987.
34. *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, 4, Galați, 1988.
35. *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, 5, Galați, 1989.
36. *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Galați, 1985.
37. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Apostolat social. Pilde și îndemnuri pentru cler*, ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1949.

38. KALINDERU, Ioan, *Episcopul Melchisedec. Discurs de recepțiune rostit în ședința solemnă a Academiei Române sub președinția M.S. Regelui la 25 martie 1894*, Lito-tipografia Carol Göbl, București, 1894.
39. MELCHISEDEC, Episcop, *Lipovenismul adică Schismaticii sau rascolnicii și ereticii rusești: după autori ruși și izvoare naționale române*, București, Imprimeria națională, 1871.
40. NECHITA, Pr. conf. dr. Vasile, BUCHIU, , Pr. conf. dr. Ștefan, STĂNESCU, Pr. Emilian, *Apostolatul creștin și social al Bisericii Ortodoxe Române. 1925-2005*, coord. Pr. prof. dr. Dumitru Popescu, Editura Vasiliana'98, Iași, 2005.
41. NECHITA, Pr. prof. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii ieri și astăzi*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Vasiliana'98, Iași, 2009.
42. NECHITA, Pr. prof. univ. dr. Vasile, *Misiunea Bisericii în lumina lui Hristos*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2007.
43. NECHITA, Pr. prof. dr. Vasile, VOICU, Drd. Sebastian *Dobrogea, leagănul unei bimilenare conviețuiri*, Editura Vasiliana'98, Iași, 2013.
44. NEGOIȚĂ, Cătălin, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești, 1913-1940*, Editura Fundației „Scrișul românesc”, Craiova, 2008.
45. NICA, Arhim. dr. Antim, *Aspecte misionare din Basarabia*, Chișinău, 1942.
46. NICA, Arhimandrit Antim, *Misionarismul creștin între mahomedani în Orientul Apropiat*, Bălți, 1939.
47. NICOV, Ierodiacon Antim, *Ortodoxia în Syria și la Locurile Sfinte. Impresii și propuneri*, Imprimeria Chișinău, 1936.
48. NICULESCU, Pr. G.V., *Dare de seamă despre afacerile bisericești, prezentată P.S. Episcopului Pimen al Dunărei de Jos*“, Stabilimentul graphic Albert Baer, Galați, 1905.
49. PACU, Moise N., *Cartea județului Covurlui. Note geografice, istorice și îndeosebi statistice*, partea a II-a, Stabilimentul grafic I.V. Socec, Galați, 1891.
50. PACU, Moise N., *Discurs rostit în localul Episcopiei Dunărei de Jos din Galați în ziua de 20 mai 1890 cu ocazia aniversării jubileului de 25 de ani al acestei Episcopii și al Seminarului Eparhial*, Tipografia C.C. Savoiu & Comp., București, 1890.
51. PĂCURARIU, Pr. prof. dr. Mircea, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Trinitas, Iași, 1993.
52. PĂCURARIU, Pr. prof. dr. Mircea, *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a revăzută și întregită, Editura Enciclopedică, București, 2002.
53. PĂLTĂNEA, Paul, *Istoria orașului Galați de la origini până la 1918*, partea a II-a, ediția a II-a, coord. pr. Eugen Drăgoi, Editura Partener, Galați, 2008.

54. PENTELESCU, Aurel, PREDĂ, Gavriil, *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853-1934). La 150 de ani de la nașterea sa*, Editura Printeuro, Ploiești, 2003.

55. POPESCU, Econom stavrofor Gheorghe, *Dare de seamă despre afacerile bisericești*, București, 1906.

56. Porcescu, Pr. Scarlat, *Episcopia Romanului*, Roman, 1984.

57. ROMAN, Ioan N., *Drepturile, sacrificiile și munca noastră în Dobrogea față de pretențiile bulgarilor asupra ei*, Serviciul geografic al Armatei, Iași, 1918.

58. STAIU-BUCIUMENI, Neculai, *Monumentul istoric Mănăstirea Buciumeni*, Editura Vasile Cârlova, București, 1999.

59. *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011.

60. *Testamentul P.S. Melchisedec, Episcop de Roman*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1906.

61. TOMESCU, Constantin N., *Biserica din principatele române la 1808-1812. Mărturii și documente*, Editura Partener, Galați, 2010.

62. TUDOR, Constantin, *Administrația românească în Cadrilater (1913-1940)*, Editura Agora, Călărași, 2005.

63. URECHIA, Vasile Alesandrescu, *Almanahul cultelor pe 1868, anul I*, Imprimeria Statului, București, 1867.

64. VARTOLOMEU S., Băcăoanu, arhieru, *Scurte încercări de creștinism social*, Atelierele grafice SOCEC & Co., Societate Anonimă, București, 1913.

Articole, studii

1. ACHIMESCU, Pr. drd. Nicolae, „Teologi ortodocși români față de religiile necreștine“, în *S.T.*, nr. 3/1991.

2. ANDREI, Econ. Constantin, „Dare de seamă asupra activității economice a Soc. Clerului «Solidaritatea» secția Covurlui“, în *Căminul*, nr. festiv/1927.

3. ANTIM Târgovișteanul, Episcop, „Adunarea mondială creștină pentru pace de la Praga – 13-18 iunie 1961“, în *B.O.R.*, nr. 7-8/1961.

4. ARON, Gelu, „Istoria frământată a unui așezământ filantropic: Internatul de fete al Episcopiei Dunării de Jos (I)“, în *Călăuza Ortodoxă*, nr. 116-117/1998.

5. ARON, Protod. Gelu, „Repere ale activității filantropice în Istoria Episcopiei Dunării de Jos“, în *Credință, istorie și cultură la Dunărea de Jos*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005.
6. BELDIE, Econom I.C., „Dare de seamă a Secțiunii Culturale pe anul 1935 prezentată Adunării Eparhiale în ziua de 28 mai 1936“, în *Vestitorul*, nr. 5/1936.
7. BRICIU, Alexandru, „Biserica Sfinților Împărați din Galați, înveșmântată în lumină“, în *Ziarul Lumina*, nr. 223/2001.
8. BURUIANĂ, Pr. Gheorghe, „Lucrarea misionară în cadrul vecerniei“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, vol. II, Galați, 1986.
9. CIOPRON, Arhidiacon Partenie, „Omagiu stăpânului nostru“ în *Viața monahală*, nr. 11-12/ 1934.
10. CUNESCU, Pr. Gheorghe, „I.P.S. Arhiepiscop dr. Antim Nica la a 80-a aniversare“, în *B.O.R.*, nr. 3-4/1988.
11. DANIEL, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, „Misiunea Teologiei ortodoxe astăzi. Jaloane și perspective“, în *S.T.*, nr. 3-4/1996.
12. DEMETRESCU, Dr. Dragomir, „Din scrierile needitate ale Episcopului Melchisedec“, în *B.O.R.*, nr. 4/1897.
13. DINCĂ, Gheorghe, „75 de ani de la moartea Episcopului Melchisedec“, în *G.B.*, nr. 5-6/1967.
14. DRĂGOI, Pr. drd. Florin, „Administrația bisericească provizorie în Cadrilater în timpul Arhiereului Vartolomeu Stănescu Băcăoanul“, în *Theologia Pontica*, nr. 1-2/2012.
15. DRĂGOI, Pr. Eugen, „Paisprezece decenii de la reorganizarea vieții bisericești la Dunărea de Jos“, în *Biserică. Misiune. Slujire. 2003*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2004.
16. DRĂGOI, Pr. Eugen, „Aspecte ale vieții bisericești din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886“, în *Monumente istorice și izvoare creștine. Mărturii de străveche existență și de continuitate a românilor pe teritoriul Dunării de Jos și al Dobrogei*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați.
17. DRĂGOI, Pr. Eugen, „Din activitatea misionară a anului 1986“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, vol. III, Galați, 1987.
18. DRĂGOI, Pr. Eugen, „Nonconformismul unui preot sau sofia la ea acasă“, în Pr. Igor P. Jechiu, *Vremea cheltuită cu înțelepciune nu se pierde!*, Editura Partener, Galați, 2008.

- 19.DRĂGOI, Pr. Eugen, „O figură bisericească de seamă la Dunărea de Jos. Protopopul Ioan Severin“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, III, 1987, Galați.
- 20.DRĂGOI, Pr. Eugen, „Testamentul cultural al preotului Ludovic Cosma (II)“, în rev. *Dunărea de Jos*, nr. 59/2007.
- 21.Econom I. VASILIAN, „Ordinea de zi a Adunării Eparhiale a Sfintei Episcopii a Dunărei de Jos“, în *Vestitorul*, nr. 5/1934.
- 22.ENACHE, Dr. George, „Parohia, un nucleu local de cultură“, în *Ziarul Lumina*, VII, 21 iulie 2010.
- 23.ENACHE, Dr. George, „Patriarhul Nicodim în anii instaurării „democrației populare“ (1944-1948)“, în *Lumina de duminică*, nr. 22928/21 februarie 2010.
- 24.GABOR, Lect. dr. Adrian și PETCU, Adrian Nicolae, „Biserica Ortodoxă Română și puterea comunistă în timpul Patriarhului Justinian“, în *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă*, Universitatea București, 2002.
- 25.GĂUREANU, Pr. Dumitru, „Promovarea cântării în comun a credincioșilor, eforturi și realizări“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, vol. I, Galați, 1985.
- 26.GRIGORESCU, Pr. Econ. Ioan, „Copie de pe raportul Prea Cucernicului Protoiereu al județului Tulcea sub No. 1318 din August 1904 către Chiriaria Dunărei de-Jos, înregistrat sub. No. 1477 din 13 septembrie 1904“, în *B.O.R.*, nr. 7/1904.
- 27.GROSU, Pr. Nicolae, „Alegerea, recunoașterea în funcțiune și înscăunarea Preasfințitului dr. Antim Nica, Episcopul Dunării de Jos-Galați“, în *G.B.*, nr. 7-8/1973.
- 28.GROSU, Pr. Nicolae, „Cercul misionar – organizare și activitate“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, vol. II, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1986.
- 29.GRUMĂZESCU, Pr. Corneliu, „Rolul cultural și educativ al soc. «Solidaritatea», în cei 25 de ani de existență“, în *Căminul*, nr. festiv/1927.
- 30.IONIȚĂ, Alexandru M., „Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române“, în *B.O.R.*, nr. 5-6/1985.
- 31.IONIȚĂ, Alexandru M., „Contribuția Episcopului Melchisedec Ștefănescu la recunoașterea autocefaliei Bisericii noastre“, în *B.O.R.*, nr. 5-6/1985.
- 32.Ioniță, Pr. asist. Alexandru M., „Domnitorul Alexandru Ioan Cuza și Episcopul academician Melchisedec Ștefănescu în slujba idealului național“, în *B.O.R.*, nr. 1-3/1991.
- 33.IONIȚĂ, Pr. prof. Viorel, „Conviețuirea și conlucrarea frățească de veacuri dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare – temei al ecumenismului local din patria noastră“, în *S.T.*, nr. 5/1987.

34.MATEESCU, Tudor, „Din legăturile religioase ale Dobrogei cu Moldova înainte de 1877“, în *M.M.S.*, nr. 9-12/1975.

35.MIHAIL, Pr. Paul, „Din corespondența Episcopului Melchisedec“, în *B.O.R.*, nr. 5-6/1959.

36.MIHAIL, Pr. Paul, „Legăturile culturale bisericești ale Episcopului Melchisedec cu Rusia. Corespondența sa din anii 1849-1892“, în *M.M.S.*, nr. 3-4/1961.

37.MOTOC, Arhim. Ieronim, „Organizarea și activitatea actuală a Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, în vol. *Arihepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1981.

38.NAZARIE, Econ. Constantin, „Douăzeci de ani de la moartea Episcopului Melchisedek“, în *B.O.R.*, nr. 5/1912.

39.NICA, Arhim. dr. Antim, „Dare de seamă despre lucrarea și înfăptuirile Misiunii ortodoxe române din Transnistria“, în *B.O.R.*, nr. 1-4/1942.

40.NICA, Episcop Antim „Despre cântarea credincioșilor în biserică“, în *B.O.R.*, nr. 11-12/1953.

41.NICA, Episcop Antim, „Carte pastorală“, în *Vestitorul*, nr. 7-10/1947.

42.OLTEAN, Arhim. Daniil, „Mănăstirea Buciumeni“, în vol. *Domnitorii și ierarhii Țării Românești. Ctitoriile și mormintele lor*, Editura Cuvântul Vieții, București, 2009.

43.PĂCURARIU, Pr. prof. Mircea, „100 de ani de la moartea Episcopului Melchisedec - păstor de suflete“, în *Moldova suverană*, nr. 82/17 iunie 1992.

44.PĂLTĂNEA, Paul, „Vechi locașuri de cult și viața bisericească în sudul Moldovei până în anul 1864“, în *Monumente istorice și izvoare creștine*, Galați, 1987.

45.PETROAIA, Pr. Lucian, „In memoriam Arhiepiscopul Antim Nica – 7 ani de la trecerea la cele veșnice“, în *Călăuză ortodoxă*, nr. 150-151/2001.

46.PIMEN, Episcopul Dunărei de Jos, „Circulara către P.C. protoierei ai acelei Eparhii“, în *B.O.R.*, nr. 5/1904.

47.PLĂMĂDEALĂ, Mitrop. Antonie, „Un aristocrat al spiritului... s-a născut în cer“, în rev. *Călăuză ortodoxă*, nr. 73-74/1994.

48.POPA, Pr. Toader, „Vecernia duminicală, nou teren de activitate misionară“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, vol. V, Galați, 1989.

49.POPESCU, Pr. Neculae M., „Episcopul Melchisedec la 50 de ani de la moartea lui“, în *B.O.R.*, nr. 5-6/1942.

50.POPIȚA-STOICESCU, Lidia, „Din nou în comuniune la Mănăstirea Buciumeni“, în *Călăuză Ortodoxă*, nr. 164-165/2002.

51. POPIȚA-STOICESCU, Lidia, „Impresii din călătoria de Suflet“, în *Călăuză Ortodoxă*, nr. 152-153/2001.
52. POPIȚA-STOICESCU, Lidia, „Sub ploaie de har și de binecuvântare“, în *Călăuză ortodoxă*, nr. 186-187/2004.
53. POPIȚA-STOICESCU, Lidia, „Tinerii în Biserică“, în *Călăuză Ortodoxă*, nr. 138-139/2000.
54. POPIȚA-STOICESCU, Lidia, „Un pelerinaj de neuitat“, în *Theosis*, nr. 29/1999.
55. REDACȚIA, „Alegerea, recunoașterea și instalarea Prea Sfințitului Episcop dr. Antim Nica la Eparhia Dunării de Jos“, în *B.O.R.*, nr. 7-8/1973.
56. SAVA, Pr. prof. dr. Viorel, „Religiile abrahamice în contextul postmodernismului [recenzie]“, în *Theologia pontica*, nr. 1-2/2012.
57. SCRIBAN, Arhim. Iuliu, „Conferențele celor două «Solidarități»“, în *B.O.R.*, nr. 3/1927.
58. SCRIBAN, Arhim. Iuliu, „Conferențele Societății «Solidaritatea» a preoților din Galați“, în *B.O.R.*, nr. 2/1927
59. STAIKU, Neculai I., „Mănăstirea Buciumeni – monument istoric“, în *Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic*, 1, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1985.
60. STĂNESCU, Vartolomeu, „Carte pastorală destinată clerului și creștinilor drep măritori de Răsărit din noul teritoriu dobrogean“ în *B.O.R.*, nr. 10/1914.
61. STĂNESCU, Arhiepiscop Vartolomeu, „Creștinismul social“, în *B.O.R.*, nr. 8/1925.
62. ȘERBĂNESCU, Pr. prof. dr. Niculae, „Ierarhii plaiurilor oltenice în prima sută de ani de autocefalie“, în *M.O.*, nr. 5-6/1985.
63. TEOCTIST, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „O zi de sfântă unitate“, în rev. *Călăuză ortodoxă*, nr. 73-74/1994.
64. VARTOLOMEU S. Băcăoanu, Arhiepiscop, „Raportul general către Sfântul Sinod privitor la Administrația bisericească din noul teritoriu dobrogean pentru intervalul de la (sic!) noiembrie 1913-ianuarie 1914“, în *B.O.R.*, nr. 2/1914.
65. VASILESCU, Gheorghe, „De ziua Învierii a plecat dintre noi Arhiepiscopul Antim Nica al Dunării de Jos“, în *B.O.R.*, nr. 1-6/1994.